

Юры Дракахруст

Беларусь-Польшча: ці перакрыжоўваюцца паралельныя?

Хаця Польшча і Беларусь атрымалі незалежнасць (Беларусь нават і фармальную) і пазбавіліся камунізму гістарычна амаль адначасна, паміж працэсамі ў дзвюх краінах ляжала бездань. Гэтая бездань вызначыла і далейшыя траекторыі развіцця Беларусі і Польшчы.

У польскую антыкамуністычную рэвалюцыю 1980–1989 гг. была ў той ці іншай ступені заангажаваная значная колькасць насельніцтва, у «Салідарнасці» ў яе лепшыя часы ўдзельнічала добрая чвэрць дарослага насельніцтва Польшчы. Польскі працэс быў вынікам самаразвіцця польскага грамадства, у пэўным сэнсе Польшча была ўзорам і рухавіком распаду ўсясьветнай камуністычнай сыстэмы.

У адрозненне ад Польшчы рэвалюцыйныя працэсы ў Беларусі былі ў большай ступені наведзенымі, індукаванымі тымі працэсамі, тым крызісам, што адбываўся ў СССР – краіне, часткай якой Беларусь была.

Безумоўна, беларуская апазыцыя, найперш Беларускі Народны Фронт, адыгралі значную ролю ў атрыманні незалежнасці і падзенні камуністычнай сыстэмы ў Беларусі, але падаецца, што гэтая роля тычылася больш формаў працэсаў, а ня іх сутнасці. Калі б камунізм не абрынуўся ва ўсім Савецкім Саюзе, і ў першую чаргу ў Расеі, калі б ня моцны рух да незалежнасці ў балтыйскіх і каўкаскіх рэспубліках СССР і ва Ўкраіне, наўрад ці Беларусь уласнымі сіламі атрымала б незалежнасць і пазбавілася панавання камуністычнай партыі.

На карысць такога погляду можна прывесці некалькі аргументаў. Незалежнасць і крах камунізму адбыліся ў рэшце рэшт ва ўсім СССР – ад Эстоніі да Туркмэніі, дзе ніякай апазыцыі не было наагул. У беларускую рэвалюцыю 1989–1991 гг. (калі яе можна так назваць) было заангажавана значна менш людзей, чым у адпаведных падзеях у Польшчы, балтыйскіх краінах і ва Ўкраіне. Нарэшце, ступень удзелу нацыі ва ўласным вызваленні абумоўлівае і далейшую хаду падзеяў. А прыход да ўлады ў 1994 годзе Аляксандра Лукашэнкі, небяспечныя інтэграцыйныя гульні з Расеяй (якія, дарэчы, пачаліся яшчэ да яго прыходу), паўставаньне квазісавецкай, аўтарытарнай сыстэмы пацвяржаюць тэзу, што незалежнасць і крах камунізму зваліліся на беларусаў, як сьнег на галаву.

Варта адзначыць, што польская антыкамуністычная рэвалюцыя мела асаблівасці, якія не былі паўтораныя ні ў адной іншай краіне Цэнтральнай Эўропы і былога СССР, – гэта значная доля рабочіх у антыкамуністычным руху. Гэта, дарэчы, выклікала ў Беларусі дадатковыя сымпатыі да польскай рэвалюцыі па-за межамі кола інтэлігенцыі. Рабочыя хваляваньні ў Менску і іншых беларускіх гарадах у красавіку 1991 году абзначылі магчымасць падобнага на польскі шляху рэвалюцыі, але гэтыя падзеі, хаця і аказалі пэўны ўплыў на рэвалюцыйны працэс у СССР у цэлым, у Беларусі сталіся толькі асобным эпізодам, які ня меў палітычнага працягу.

Нягледзячы на правал у аўтарытарную «яміну» (правал, магчыма, і непазьбежны), варта адзначыць і станоўчыя зьявы, якія адбыліся ў Беларусі за гады незалежнасці і ў гады

кіраваньня Лукашэнкі. Гэта найперш станаўленьне інстытутаў незалежнай дзяржавы. Можна спрачацца наконт іх эфэктыўнасьці, але варта прыгадаць сытуацыю 1991 году, калі існавалі сур'ёзныя сумневы ў тым, ці здольныя беларусы стварыць іх наагул. Праўда, і дагэтуль беларуская эканоміка застаецца вельмі залежнай ад расейскай, але тое, што амаль палова беларускага экспарту пераарыентавалася на Захад, сьведчыць, што і ў гэтай галіне фармаваньне інстытутаў незалежнай дзяржавы адбылося ці пакрысе адбываецца.

Куды больш складаным шляхам адбываецца фармаваньне нацыянальнай і дзяржаўнай ідэнтычнасьці. У Беларусі клясычная культурна-этнічная мадэль нацыі застаецца здабыткам параўнальна нешматлікага кола. Нацыянальная ідэнтычнасьць пераважнай большасьці фармуецца праз досьвед квазідзяржаўнасьці Беларускай ССР, парадаксальным чынам нават праз дыстанцыяваньне ад капіталістычнай і алігархічнай Расеі, у адрозьненьне ад якой Беларусь захавала вернасьць свайму з Расеяй агульнаму сацыялістычнаму мінуламу.

Гэты падмурак выглядае досыць хісткім, асабліва на польскі погляд, дзе нацыянальная ідэнтычнасьць сфармаваная зусім іншым шляхам. Аднак пакуль гэты падмурак аказваецца дастаткова трывалым, каб беларускае грамадства супрацьстаяла тым выклікам, якія кідаюць яму няпростыя стасункі з Расеяй.

На мой погляд, варта звярнуць увагу таксама на цікавае падабенства Беларусі і Польшчы. Толькі гэтыя дзьве краіны мелі ў посткамуністычны пэрыяд «хлопскіх цароў» – Леха Валенсу і Аляксандра Лукашэнку, лідэраў, якія не былі выхадцамі ні з інтэлігенцыі, ні з камуністычнай намэнклятуры, прадстаўнікоў ніжэйшых слаёў грамадства.

Польшча як адна з самых вялікіх краінаў рэгіёну, краіна з моцнай і прывабнай культурай, дастаткова эканамічна разьвітая, зьнітаваная з суседзямі шчыльнымі гістарычнымі сувязямі, натуральным чынам імкнецца да лідэрства ў рэгіёне, да ролі адваката і апекуна сваіх постсавецкіх суседзяў. Да таго ж беларусы станоўча ацэньваюць эканамічныя дасягненьні Польшчы, у тым ліку і ў параўнаньні з Беларуссю, пра што сьведчаць, напрыклад, дадзеныя апытаньняў Незалежнага інстытуту сацыяльна-эканамічных і палітычных дасьледаваньняў.

Таблица 1. Дынаміка адказаў на пытаньне «Як, на Ваш погляд, жывуць людзі ў суседніх краінах?», %

Варыянт адказу	Лепш, чым у Беларусі				Гэтак жа, як у Беларусі				Горш, чым у Беларусі		
	03'05	04'06	08'06	06'09	03'05	04'06	08'06	06'09	03'05	04'06	08'06
У Польшчы	63.1	50.8	46.2	59.7	15.2	26.0	22.5	21.1	2.9	11.4	14.9
У Латвіі	47.6	39.7	34.1	38.7	19.1	26.3	23.3	25.5	6.4	18.0	21.9
У Летуве	45.7	36.8	33.1	39.5	20.8	27.3	25.0	26.6	6.2	20.0	21.9
У Расеі	28.9	24.6	21.2	39.6	40.4	40.7	44.6	38.2	15.9	28.1	23.6
Ва Ўкраіне	11.2	10.9	8.4	16.5	30.9	26.0	29.3	25.8	41.6	56.1	50.6

Як бачым, Польшча зьяўляецца лідэрам параўнальных станоўчых ацэнак. Да таго ж варта дадаць, што палякі – народ, вельмі блізкі беларусам этнічна і культурна, яны саступаюць адно расейцам і знаходзяцца прыкладна на адным узроўні з украінцамі (гл.

<http://www.iiseps.org/4-06-5.html>).

Але так выглядае, што магчымасьці польскага ўплыву на Беларусь маюць натуральныя абмежаваньні, якія, магчыма, не заўсёды ў Польшчы ўсьведамляюцца. Адна з прычынаў палягае ў тым, што, нягледзячы на блізкасьць, беларусы і палякі – тыпалягічна вельмі адрозныя нацыі. Паводле беларускага дасьледчыка Юрыя Шаўцова, беларускае нацыянальнае не маніфэстуецца, а праяўляецца. Польскае ж нацыянальнае выразна акрэсьленае і часам нават дэманстрыруе заманіфэстыванае.

Два народы адрозніваюцца таксама ў стаўленьні да Расеі. Кажучы зусім проста, для палякаў Расея, расейцы – цывілізацыйна чужыя, для беларусаў – свае. Апошняе не выключае канфліктаў, але іх характар – не межцывілізацыйны. Гэта абумоўлівае і іншую, адрозную ад польскай, нацыянальную геапалітычную карціну сьвету. Нават для праэўрапейска арыентаванай часткі беларускага насельніцтва Польшча – ня ўзор і не настаўнік у эўрапейскасьці.

Табліца 2. Разьмеркаваньне адказаў на пытаньне «Калі б Беларусь стала сябрам ЭЗ, на якія групы краінаў ёй варта было б арыентавацца?», % (травень 2006 г.)

Варыянт адказу	%
На “старых” кантынэнтальных сябраў ЭЗ – Нямеччыну, Францыю, Гішпанію і інш.	41.4
На новых сябраў ЭЗ – Польшчу, Летува, Чэхію, Вугоршчыну, Славакію і інш.	12.9
На Вялікую Брытанію	5.1

Дзіўным чынам беларусам больш утульна з культурна далёкімі немцамі, чым з культурна блізкімі палякамі. Можна выказаць небеспадстаўную гіпотэзу, што нават у пэрспэктыве, пры зьмене палітычнай сытуацыі ў Беларусі і выразным эўрапейскім выбары, Беларусь стане не яшчэ адной краінай «новай» Эўропы, а фарпостам на ўсходзе кантынэнту «старой» Эўропы.

Усе сказанае тычыцца настрояў і інтэнцыяў беларускага грамадства ў цэлым, гэтаму зусім не супярэчыць наяўнасьць у беларускім грамадстве групаў, выразна арыентаваных на Польшчу, якія натхняюцца менавіта польскім досьведам. Але гэтыя групы занадта малыя, яны маюць досыць абмежаваныя магчымасьці пашырэння свайго ўплыву, і ня толькі з прычыны рэпрэсіўнага характару беларускай дзяржавы, але і з адрознасьці іх культурнага коду ад коду большасці.

Выглядае, што Польшча магла б пашырыць свой уплыў у Беларусі не як яе эўрапейскі адвакат, а як бацькаўшчына «Салідарнасьці» зь яе ідэалам роўнасьці і справядлівасьці.